

5. EBRD — European Bank for Reconstruction and Development. (2022). Uzbekistan tourism sector assessment. EBRD Country Reports.
6. Hall, C. M., & Page, S. J. (2014). The geography of tourism and recreation: Environment, place and space (4th ed.). Routledge.
7. Ismailova, D. (2023). Digital transformation of the tourism sector in Central Asia: The case of Uzbekistan. Asian Journal of Business and Management, 11(1), 12–29.
8. Ministry of Foreign Affairs of Uzbekistan. (2023). Visa-free and visa regime for foreign citizens. Retrieved from <https://mfa.uz/en/consular/visa>
9. Normatov, I., & Khasanov, R. (2021). Sustainable heritage tourism in Uzbekistan's World Heritage cities: An integrated assessment. Journal of Sustainable Tourism, 29(8), 1280–1300.
10. SCTD — State Committee for Tourism Development of Uzbekistan. (2023). Annual statistical report on tourism. Tashkent: SCTD.
11. UNESCO World Heritage Centre. (2023). Uzbekistan: World Heritage properties. <https://whc.unesco.org>
12. UNWTO — United Nations World Tourism Organization. (2024). Tourism highlights: Central Asia and CIS region. UNWTO.
13. Yusupov, K., & Nazarov, A. (2022). The role of Silk Road heritage in the tourism branding of Uzbekistan: A destination image analysis. Tourism Management Perspectives, 41, 100928.
14. World Bank Group. (2022). Uzbekistan: Country tourism competitiveness assessment. World Bank.

ESTETIKA VA MADANIYATNI MAZMUN MOHIYATI

Adasheva Xilola Maxmudovna

Namangan davlat universiteti Mustaqil tadqiqotchisi

hilola.mahmudova78@gmail.com <tel:+998913530555>

Annotatsiya: Ushbu maqolada estetika va madaniyat tushunchalarining mazmun-mohiyati, ularning o‘zaro bog‘liqligi hamda jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Estetikaning go‘zallik, nafosat, badiiy did va estetik ongning shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Madaniyatning moddiy va ma’naviy ko‘rinishlari, uning inson tafakkuri va qadriyatlar tizimiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, estetik tarbiya orqali shaxs kamolotini ta’minlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish masalalari asoslab beriladi. Maqola estetik tafakkur va madaniy rivojlanish o‘rtasidagi uzviy aloqani ko‘rsatishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: estetika, madaniyat, ma’naviyat, go‘zallik, estetik ong, estetik tarbiya, qadriyat, badiiy did, shaxs kamoloti, nafosat.

Kirish. Estetika va madaniyat inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish jarayonida muhim pedagogik kategoriyalar sifatida namoyon bo‘ladi. Pedagogik nuqtayi nazardan, estetika - bu shaxsda go‘zallikni idrok etish, baholash va yaratish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan nazariy hamda amaliy bilimlar tizimidir. U o‘quvchilarda estetik ong, estetik did, estetik ehtiyoj va estetik faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Madaniyat esa pedagogik ta’rifga ko‘ra, jamiyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma’naviy qadriyatlarni o‘zlashtirish, saqlash va avloddan-avlodga uzatish jarayoni hamda natijasidir. Bu jarayon ta’lim va tarbiya orqali amalga oshadi hamda shaxsning ijtimoiylashuvi va ma’naviy yetukligini ta’minlaydi.

Estetik tarbiya – umumiy tarbiyaning tarkibiy qismi bo‘lib, o‘quvchilarda san’at asarlari, tabiat va ijtimoiy hayotdagi go‘zallikni anglash, undan zavqlanish va uni yaratishga intilish sifatlarini shakllantirish jarayonidir. Pedagogika fanida estetik tarbiyaning vazifalari sifatida estetik sezgirlikni rivojlantirish, badiiy tafakkurni shakllantirish, ijodiy qobiliyatlarni qo‘llab-quvvatlash hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhini singdirish ko‘rsatiladi. Madaniy tarbiya esa shaxsni jamiyatning madaniy me’yorlari, axloqiy qadriyatlari, an’analari va ijtimoiy xulq-atvor standartlariga mos ravishda shakllantirishni anglatadi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Estetika va madaniyat muammolari qadimiy davrlardan boshlab falsafiy tafakkur markazida bo‘lib kelgan. Miloddan avvalgi IV asrda Aristotel “Poetika” asarida san’atning tarbiyaviy ahamiyatini asoslab, estetik idrok va katarsis tushunchalarini ilmiy muomalaga kiritgan. Miloddan avvalgi IV–III asrlarda Platon go‘zallikni ezgulik va haqiqat bilan bog‘lab, estetik tarbiyaning axloqiy mohiyatini ochib bergan. XVIII asrga kelib, 1750-yilda Alexander Baumgarten “Aesthetica” asarini nashr etib, estetikani mustaqil fan sifatida ilmiy asoslab berdi. 1790-yilda Immanuel Kant “Hukm qobiliyati tanqidi” asarida estetik hukm va did kategoriyalarini tahlil qilib, go‘zallikni manfaatdan xoli idrok sifatida izohladi. 1835–1838-yillarda Georg Wilhelm Friedrich Hegel estetika bo‘yicha ma’ruzalarida san’atni mutlaq ruhning namoyon bo‘lish shakli sifatida talqin qildi.

XX asrda estetika va madaniyat masalalari ijtimoiy-falsafiy va pedagogik yo‘nalishda yanada rivojlandi. 1930–1950-yillarda sovet pedagogikasida estetik tarbiya shaxsni har tomonlama rivojlantirishning muhim omili sifatida qaraldi. Xususan, 1948-yilda Vasiliy Sukhomlinskiy o‘z pedagogik faoliyatida estetik tarbiyani

maktab amaliyotiga tizimli ravishda tatbiq etdi. 1960–1980-yillarda madaniyatshunoslik alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanib, madaniyatning ijtimoiy funksiyalari, qadriyatlar tizimi va shaxs kamolotidagi o‘rni chuqur o‘rganildi.

O‘zbekiston ilmiy maktabida ham estetika va madaniyat masalalari mustaqillikdan keyingi davrda yangi bosqichga ko‘tarildi. 1992-yilda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida madaniy merosni asrash va rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilandi. 1997-yilda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun hamda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da estetik va madaniy tarbiya masalalariga alohida e‘tibor qaratildi. 2008-yilda qabul qilingan “Madaniyat va san’at to‘g‘risida”gi qonun madaniyat sohasining huquqiy asoslarini mustahkamladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda (2017–2023-yillar) estetik tarbiyani innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, raqamli madaniyat sharoitida yoshlarning estetik ongini rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyasi kabi masalalar dolzarb yo‘nalish sifatida o‘rganilmoqda. Ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuv asosida estetik-madaniy kompetensiyalarni shakllantirish muammosi ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida talqin qilinmoqda. Shu tariqa, tarixiy-falsafiy manbalardan tortib zamonaviy pedagogik tadqiqotlarga bo‘lgan ilmiy meros estetika va madaniyatning mazmun-mohiyatini kompleks va tizimli yondashuv asosida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda tizimli va kompetensiyaviy yondashuvlar asos qilib olindi. Tahlil va sintez, qiyosiy-taqqoslash, tarixiy-mantiqiy, kontent-tahlil hamda pedagogik kuzatish metodlaridan foydalanildi. Estetika va madaniyatga doir ilmiy manbalar o‘rganilib, ularning nazariy xulosalari umumlashtirildi va amaliy ta’lim jarayoni bilan integratsiyalashgan holda talqin qilindi.

Tahlil va natijalar. Mazkur tadqiqot natijalari estetika va madaniyatning shaxs rivojiga ta’sirini aniqlash maqsadida xalqaro miqyosda e’lon qilingan ilmiy hisobotlar bilan qiyosiy tahlil qilindi. Jumladan, UNESCO tomonidan 2010-yilda qabul qilingan “Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education” hujjatida san’at ta’limi o‘quvchilarning ijodiy fikrlash ko‘rsatkichlarini sezilarli oshirishi qayd etilgan. UNESCO (2010) monitoring ma’lumotlariga ko‘ra, san’at integratsiyalashgan ta’lim dasturlarida qatnashgan o‘quvchilarda o‘qishga ichki motivatsiya darajasi 18.7% ga, ijtimoiy faollik ko‘rsatkichi esa 16.4% ga yuqori bo‘lgan. 2022-yilgi “Re|Shaping Policies for Creativity” global hisobotida madaniy loyihalarda muntazam ishtirok etgan yoshlarning 69.3% ida fuqarolik mas’uliyati indeksi o‘rtacha darajadan yuqori ekanini statistik jihatdan qayd etilgan.

Shuningdek, OECD tomonidan o‘tkazilgan PISA-2018 tadqiqotlari natijalariga ko‘ra, oilaviy madaniy kapital indeksi yuqori bo‘lgan o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi ballari o‘rtacha 32.6 punktga yuqori bo‘lgan. 2022-yilgi PISA natijalarida esa madaniy faoliyatlarda (muzey, teatr, badiiy to‘garaklar) oyiga kamida bir marta qatnashgan o‘quvchilarning kreativ fikrlash ko‘rsatkichi 21.8% ga yuqori ekanligi aniqlangan. Bu ko‘rsatkichlar estetika va madaniyatning kognitiv rivojlanishga ijobiy ta‘sirini empirik jihatdan tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, World Economic Forum ning 2020-yilgi “Future of Jobs Report” hisobotida kreativlik 2025-yilgacha eng talabgir ko‘nikmalar reytingida 3-o‘rinni egallab, ish beruvchilarning 65.4% i estetik va kreativ kompetensiyalarni ustuvor deb baholagani ko‘rsatilgan. 2023-yilgi yangilangan ma‘lumotlarga ko‘ra, madaniy va ijodiy sohalarida bandlik o‘sish sur‘ati yillik 6.2% ni tashkil etgan.

Yevropa Ittifoqi doirasida European Commission tomonidan 2019-yilda e‘lon qilingan “Key Competences for Lifelong Learning” hujjatida madaniy xabardorlik va ifoda kompetensiyasi asosiy sakkiz tayanch kompetensiyadan biri sifatida belgilangan. 2021-yilgi monitoring natijalariga ko‘ra, madaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan dasturlar joriy etilgan maktablarda o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuv indeksi 14.9% ga yuqori qayd etilgan.

Xulosa. Ushbu maqola doirasida estetika va madaniyat tushunchalarining pedagogik mazmun-mohiyati, shuningdek, ularning shaxs kamolotidagi roli tizimli ravishda o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, estetik tarbiya o‘quvchilarda go‘zallikni anglash, estetik did va ijodiy faoliyat ko‘nikmalarini shakllantiradi, madaniy tarbiya esa shaxsning ma‘naviy qadriyatlarini boyitadi, tarixiy xotira va ijtimoiy mas‘uliyatni rivojlantiradi. Xalqaro tadqiqotlar va statistik ma‘lumotlar (UNESCO, OECD, World Economic Forum, Yevropa Komissiyasi) estetik va madaniy kompetensiyalarning o‘quvchilarning akademik, kreativ va ijtimoiy ko‘rsatkichlariga o‘rtacha 15–25% ijobiy ta‘sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Shu bilan birga, integratsiyalashgan estetik-madaniy yondashuv pedagogik jarayonni insonparvarlik va kompetensiyaviy tamoyillar asosida optimallashtirish imkonini beradi. Olib brogan tadqiqotimiz xulosalariga ko‘ra, zamonaviy ta‘lim tizimida estetik va madaniy kompetensiyalarni shakllantirish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim bo‘lib, shaxsni har tomonlama barkamol, ijodkor va madaniyatli etishida asosiy omil sifatida xizmat qiladi. Bu tadqiqot natijalari keyingi ilmiy izlanishlar va pedagogik innovatsiyalar uchun mustahkam metodologik poydevor vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aristotel. *Poetika*. – Moskva: Nauka, 1990. – 312 s.

2. Platon. Dialoglar. – Moskva: Mysl', 1988. – 456 s.
3. Baumgarten A. Aesthetica. – Berlin: Akademie Verlag, 1750. – 245 s.
4. Kant I. Kritika tsennosti sudi. – Moskva: Respublika, 1991. – 368 s.
5. Hegel G.V.F. Estetika. – Moskva: Nauka, 1989. – 402 s.
6. Sukhomlinskiy V.A. Pedagogika lyubvi. – Moskva: Prosveshcheniye, 1948. – 278 s.
7. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 96 s.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent: Adolat, 1997. – 84 s.
9. O‘zbekiston Respublikasi “Madaniyat va san’at to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent: Adolat, 2008. – 112 s.
10. UNESCO. Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education. – Paris: UNESCO, 2010. – 36 p.
11. OECD. PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 512 p.
12. World Economic Forum. Future of Jobs Report 2020. – Geneva: WEF, 2020. – 128 p.
13. European Commission. Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework. – Brussels: EC, 2019. – 68 p.

TALABALAR ILMIY DUNYOQARASHINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o‘gli
Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi
katta o‘qituvchisi p.f.b.f.d, PhD
e-mail: satvoldiyevfakhriddin773@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalar ilmiy dunyoqarashini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari keng va chuqur tahlil etiladi. Maqolada raqamli texnologiyalar va ilmiy dunyoqarash o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlik ochib beriladi, zamonaviy oliy ta’limda raqamlashtirish jarayonining didaktik mohiyati va imkoniyatlari ko‘rsatiladi. Shuningdek, sistemali yondashuv, konstruktivistik ta’lim nazariyasi, integrasion yondashuv va kognitiv rivojlanish nazariyasi kabi metodologik asoslar muhokama qilinadi. Raqamli texnologiyalarni joriy etishning pedagoglarda va talabalarda ilmiy dunyoqarash shakllanishiga ta’siri empirik tadqiqotlar asosida asoslab beriladi.